

území. Proto vypracují národní plány obnovy přírody s potřebami, opatřeními a časovými rámci vhodně, a doufejme, že přizpůsobenými právě místním podmínkám.

Přes často rozdílnou podporu se ochrana přírody a obnova ekosystému mohou vhodným způsobem doplňovat, samozřejmě mimo jiné v závislosti na nákladech,

Pavel Kovář

Ochrana a/nebo obnova přírody: 2024 – rok posunu v Evropské unii?

Dne 9. listopadu 2023 došlo k dohodě o textu „nařízení o obnově přírody“ (Nature Restoration Law) mezi zástupci Evropského parlamentu, Evropské komise a Rady Evropské unie (tzv. trialog), schválen byl 22. listopadu 2023 Stálým výborem zástupců členských států EU (COREPER I). Výsledný text průkopnické normy sice v některých kvantitativních parametrech oslabil oproti návrhu EK z 22. června 2022, avšak ve srovnání s regresivními korekcemi z půdy Evropského parlamentu došlo k návratu všech ekosystémů do legislativního předmětu zájmu, včetně zemědělských, mokřadních a rašeliništních. Dohodovací proceduru s dosavadními peripetemi může popsat někdo kvalifikovanější, jejím očekávaným závěrečným krokem má být hlasování na plénu Evropského parlamentu patrně koncem února 2024 a posléze v intencích schváleného znění má následovat vypracování národních plánů obnovy s konkrétními postupy, jak stanovených cílů dosáhnout. Jasný je základ, o němž snad už i širší veřejnost povědomí má – etablovat právně závazné cíle v obnově degradovaných výseků přírody, životodárných pro člověka, v oblasti vzájemně souvisejících změn klimatu, ztrát biologické rozmanitosti, poškození půd a všech typů vodních ekosystémů.

Ve svém nedlouhém textu nechci rozebrat jednotlivosti rodící se právní normy EU, nýbrž alespoň útržkovitě připomenout, že český historický kontext postupně se zrodil ekologické subdisciplíny ekologie obnovy není u nás „bílou mapou“. Její vynoření z širšího řečiště krajinné eko-

logie se v paměti mé generace objevuje přinejmenším 50 let, jakkoli terminologie a dílčí důrazy se jako v každém oboru logicky vyvíjejí. V průběhu oné doby se periodicky vrací diskuze o striktní konzervaci versus toleranci aktivního zasahování v ochraně přírody tak, jak je to avizováno v názvu tohoto článku. A hned je namísto říci, že tato ostrá kontradikce poněkud mate, protože v naší pestré a od nepaměti lidmi ovlivňované krajině vedoucí k příslovecné pestrosti vegetačních formací (volně klasifikovatelných jako odstupňovaná sukcesní stadia) by nikdy úplná bezzásahovost nezajistila dlouhodobější ochranu některých společenstev a vývoj ke klimaxovému lesu ve zdejších makroklimatu by celkovou druhovou pestrost snižoval. Proto státní ochrana přírody pracuje s „plány péče“, v jejichž rámci je podle objektu ochrany stanoven režim k udržení biotopu (kosení, pastva, periodické disturbanční zásahy apod.). Faktem však je, že ekologie obnovy posílila a zjemnila škálu možných intervenčních zásahů, nebo naopak bezzásahovosti tam, kde sama příroda lépe uplatní své regenerační mechanismy. Kombinací obojího (asistovaná obnova) případ od případu lze docílit většího efektu a také finančních úspor, pokud se postup odehrává u významně degradovaných segmentů přírody kvalifikované.

Od chvíle, kdy jsem jako čerstvý absolvent geobotaniky na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v r. 1975 nastoupil do Ústavu krajinné ekologie Československé akademie věd v Průhonících – jednoho z více pracovišť ústavu, kde zároveň

5 Vřesoviště v bývalém vojenském výcvikovém prostoru Sovětské armády v estonské přírodní rezervaci Põhja-Kõrvemaa jsou ponechána samovolnému vývoji. Snímky J. Plesníka

rychlosti a rozsahu, s nimiž určitý biotop mizí, a na zpoždění, než začne obnovovaný ekosystém zdravě fungovat (Possingham a kol. 2015).

Nařízení EU o obnově přírody má i přes různé kotrmelce během projednávání nakročeno k tomu, aby jeho úspěšné naplnění nebylo jen mírným pokrokem v mezích zákona. Obnova prostředí, která je vždy víceoborovou záležitostí a během na dlouhou trať, nenahrazuje a ani nemůže nahradit územní a druhovou ochranu, snahu o zachování ekosystémových procesů, funkcí a služeb a holisticky pojatou péči o krajinu. Zůstává nicméně poslední možností, jak zlepšit to, co bylo kdysi zdravou přírodou a co jsme si uvykli bez uzardění nazývat naším životním prostředím.

Použitá literatura uvedena na webu Živy.

sídlilo jeho ředitelství – nemohl jsem si nevšimnout důrazu, jaký ředitel ústavu prof. Emil Hadač a jeho zástupkyně Eliška Nováková kladli na výzkum poškozených krajin s potenciálními obnovnými aplikacemi. Bylo to pouhé dva roky po založení ústavu (1973) s tímto pionýrským názvem (ve světovém kontextu), který vznikl sloučením několika jiných institucionálních jednotek a cíleně směřoval k větší komplexnosti (krajinu je složitá entita), a tudíž k potřebné víceoborovosti (klíčová byla snaha vedení vytvářet „společný jazyk“ mezi přírodovědci, architektky, ekonomy...). Jedním ze tří modelových výzkumných území bylo Mostecko, deteriorizované povrchovou těžbou surovin, a v městě Most sídlilo detašované pracoviště ústavu. Multidisciplinární tým zpracoval kromě dílčích studií Ekologický generel Severočeského kraje se zvláštním zaměřením na Severočeskou hnědouhelnou pánev (1986). Od druhého poloviny 70. let 20. století ústav organizoval pravidelné mezinárodní konference Bioindicators deteriorationis regionis (obvykle ve sjezdovém centru akademie v Liblicích) a vydával z nich sborníky s příspěvky účastníků. To vše se při slibném rozjezdu ústavu odehrávalo na pozadí normalizace, tedy politické manipulace a souboru odstupňovaných represí vládnoucí komunistické strany. Ta určovala tabuizovaná témata, i ve vědě, a nelibě nesla zveřejňování „tvrдых dat“ o stavu životního prostředí jak v zahraničních vědeckých, tak tuzemských popularizačních časopisech. Navíc Ústřední výbor KSČ se na květnovém zasedání v r. 1974 usnesl o „vymístění“ podstatné části inteligence z Prahy coby centra obrodného procesu v r. 1968, kde vzdělání a kreativní lidé byli hnací silou pražského jara. Vědy se to týkalo především – podle oborových skupin se měla rozmístit po krajjských městech. Ústav krajinné ekologie byl naplánován k dislokaci společně s ryze biologickými ústavu do Českých Budějovic, ač se jeho náplň komplexní a víceměřitkovou

1 Lokalita Lítožnice na východě Prahy představuje přímo modelovou ukázkou obnovy přírody. Místo napřímeného koryta Říčanky byl na ní v posledních letech Magistrátem hlavního města Prahy revitalizován přirozeně meandrující potok obklopený podmáčenými loukami a řadou tůní. Oblast se stala významným útočištěm pro mnohé organismy, navíc pomáhá zadržovat vodu v krajině, a to 2,5krát více než před úpravou. Foto J. Plesník

povahou vymykala. Za publikační výstupy oddělení zodpovídali jejich vedoucí – měli přitom co do činění se stranickým kádrovým dohledem (ředitel, přestože straník, jenže ne zcela spolupracující s věrchuškou a bez zajištěné stranické organizace ve svém ústavu, tlak neustál a byl nahrazen k prvnímu dni, kdy dosáhl důchodového věku).

Navzdory všem důsledkům nedobré perspektivy ústavu, vnitřní i zahraniční emigraci jeho pracovníků, fiktivním rozvodům vědeckých manželství jako obraně před stěhováním a politickým prověrkám, které vedly k nahrazování nesouhlasících spolehlivými partajními kádry, se zintenzívnil boj o provozování výzkumu v citlivé sféře ekologie degradovaných a znečišťovaných území – jedním z nástrojů byla popularizace všemi využitelnými prostředky. Pojem rekultivace, účelově čím dál častěji rozšiřovaný i na ekologicky kontraproduktivní praktiky, jsme kompenzovali v publikovaných pojmoslovných článcích nebo slovníčcích nových termínů s ekologizujícím obsahem (renaturace, remediace, revitalizace, rehabilitace atd.), jež se později staly běžným aparátem směru ekologické obnovy (např. v časopisech pro mládež ABC 1984, Naši přírodou 1984 a 1985). Ačkoli samotné spojení „ekologie obnovy“ se v té době ještě v české literatuře neobjevovalo, přístupy se na základě výzkumů přirozených procesů, jako je vegetační sukcese při znovuosvojování degradovaných nebo umělých částí krajiny přírodou, měnily, a první vlaštovky jejich uplatnění v praxi byly na horizontu (Věda a technika mládeži 1976, Vesmír 1981 aj.). Nápomocný byl v 80. letech minulého století tzv. Ekoprogram, z něhož se odvíjely institucionální výzkumné projekty. Rovněž aktivity Ekologické sekce Československé biologické společnosti při ČSAV postupně kladly základy výhledových politik v oblasti prostředí a ze sekce také vyšla řada osobností uplatnivší se ve veřejné sféře po listopadu 1989 (soubor strategií, na nichž pracovaly ad hoc sestavené pracovní skupiny sekce, byl publikován v dvoudílném sborníku z konference Strategie trvale udržitelného rozvoje, 1990). Nedlouho po změně režimu se v 90. letech 20. století začaly spolu s volností v přístupu k západním informačním zdrojům urychlovat terminologické i věcné inovace v jakýchkoli směrech, i ve vědě. Takřka ikonickým představením v ekologii obnovy byla kniha *Obnova ekologické stability lesů* (Míchal a kol. 1992). S podporou Ministerstva životního prostředí ČR po rozpadu Československa začal tehdejší Český ústav ochrany přírody, předchůdce dnešní Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK), pravidelně vydávat sborník prací z ochrany

přírody v podobě monotematických čísel, a tam se možná poprvé explicitně objevuje sousloví „ekologie obnovy krajiny“ (Příroda 1994). Prakticky ve stejné době vznikají pracovní skupiny cíleně orientované na ekologickou obnovu, nejnámější je patrně restoration ecology working group založená při Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích Karlem Prachem (Vesmír 1995, Příroda 2008, Živa 2009). Díky soustavnosti jejich členů pokrývají výzkumné aktivity širokou škálu přírodních i nepřírodních biotopů (např. souborné publikace *Ekologická obnova v České republice I a II, 2012 a 2018, AOPK ČR*). V Ústavu pro ekopolitiku, o. p. s., vedeném Tomášem Gremlicou, také startují projekty podchycující celoteritoriálně u nás nejpoškozenější (nepřírodní) ekosystémy a ve výstupech jsou též managementová doporučení (delší série víceletých projektů s výsledky publikovanými po r. 2000). Jako téma graduačních prací studentů snad na všech výzkumných univerzitách v ČR se mezi jinými objevují i náměty zařaditelné do ekologie obnovy, a to ve značné proporcí. Přehoupneme-li se do nového tisíciletí, neujde pozornosti, že ekologická obnova se opakovaně probírá na fórech vědeckých společností, bývá konferenčním tématem, vrací se na semináře Společnosti pro trvale udržitelný život, která je spojovacím můstkem mezi akademickou komunitou a politickou arénou, AOPK ČR ekologickou obnovu integrovala do své práce. Její dílčí témata v publikované podobě navyšují frekvenci ve veřejných občanských diskuzích lokálního až celostátního měřítka, v rozhlasových a televizních pořadech, ve vědeckých, poradensky odborných i popularizačních materiálech

(trend publikovaného výskytu pojmenování oboru v české literatuře ilustruje tabulka v článku K. Pracha v *Živě* 2023, 4: 163–166, s použitím evidence přes Google, což je zajisté regulární, ovšem i tento nástroj může zkreslovat – po zavedení zákona o ochraně osobních údajů, tedy GDPR v EU, některé dříve excerpované texty vypadly, ve skutečnosti by čísla obnášela o něco delší řadu i hustotu – faktem však je, že důležitý je přibližně stejný relativní poměr navyšování v čase).

Potenciál přijetí Nature Restoration Law veřejností by tu tedy mohl být, jakkoli je současná společnost u nás (i ve světě) posedle hádavá, svíraná mnohačetnými strachy z krizí všeho druhu, což nahrává populistům v politice zprava i zleva. Dlouho doutnající extremismus v hlavách bezskrupulózních vůdců se zase už po desítkách přelil do ničivého válečnictví, které se v ekologickém smyslu slova (nejen) chová stylem „po nás potopa“. Obnovu budeme potřebovat jak ve sféře blízkého prostředí kolem nás, tak i v nás samých, a hierarchicky vzato: na všech kontinentech, na glóbu – který máme jen jeden. V českém kontextu jako by bylo zapomenuto akcentování „lidských hodnot“ Josefa Vavrouška při promýšlení správy společnosti. Lidstvo této generace se jen zmítá v nepoznaném prostoru virtuálně zasíťovaném neblahou komunikací, nezná svůj cíl. OSN sice rozvojové cíle naší civilizace do r. 2030 má, v tuto chvíli se ale nezdá reálné, že by byl splněn byť jediný z nich. Obnova je klíčové slovo doby i návod k činům.

Použitá literatura uvedena na webu *Živy*.